УДК [316.4.066+316.354.4] (316.322)

ОЛЕКСАНДР РЕЗНІК,

доктор соціологічних наук, старший науковий співробітник відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України

Чинники залученості в роботу добровільних чи благодійних організацій у європейських країнах

Анотація

У статті розглянуто чинники залученості в роботу добровільних чи благодійних організацій у європейських країнах. Для з'ясування цього було застосовано множинну лінійну регресію та кореляційний аналіз на основі даних третьої хвилі Європейського соціального дослідження (ESS-3). Аналіз показав, що соціоекономічні чинники та ключові складові соціального капіталу — довіра до людей та спілкування з іншими людьми — виявилися невпливовими. Натомість інші складові соціального капіталу (активна допомога іншим людям, допомога або участь у місцевих заходах) та громадсько-політичні практики виявилися найбільш впливовими та поширеними серед більшості європейських країн. Спільним для цих впливових чинників є їхній поведінковий характер.

Ключові слова: *робота у добровільних чи благодійних організаціях, чинники залученості*

Вступ

Участь у діяльності добровільних чи благодійних організацій є важливою складовою розвитку громадянського суспільства. Внаслідок взаємного впливу та взаємодії в асоціаціях їхні члени набувають досвіду відповідальності за колективні рішення. Люди з різних соціальних груп, об'єднані в асоціацію, стають набагато поміркованішими та толерантнішими. Серед багатьох причин, що спонукають людей об'єднуватися у групи, є децентралізація політичної системи, що сприяє зростанню кількості груп і врізноманітненню варіантів доступу до врядування для реалізації власних інтересів. Громадські організації переважно зосереджені на спеціалізованих

інтересах. Однак подеколи діяльність цих організацій поширюється на більш масштабні суспільні проблеми. Ці групи в історичному плані стали виразниками ери модернізації та одним із головних способів структурування громадянського суспільства. Т.Парсонс виокремлював такі важливі риси асоціацій, як еґалітаризм, добровільність, дотримання процедур ухвалення рішень [Парсонс, 1998: с. 41–43]. Водночас він вважав, що першими асоціаціями були ранні християнські секти, які були незалежними від аскриптивно утворюваних спільнот (етнічних чи територіальних) і зосередженими на певних релігійних завданнях, дотичних до спасіння душі кожної окремої людини [Парсонс, 1998: с. 47–48]. Соціологи схильні також пов'язувати активність у добровільних асоціаціях із високим ступенем соціальної диференціації, яка є наслідком модернізації. На думку С.Гантинґтона, політично розвинене суспільство відрізняється від нерозвиненого насамперед числом, величиною та ефективністю наявних у ньому добровільних організацій [Хантингтон, 2004: с. 105]. У складних суспільствах виникає потреба у створенні безлічі організацій та груп для досягнення цілей.

У дослідженнях участі населення в громадських організаціях України здебільшого звертають увагу на динаміку змін соціально-демографічних характеристик їхніх членів [Авуєва, 2003; Бекешкіна, 2008; Stegniy, 2007]. Виявлено, що члени громадських та політичних організацій вирізняються вищим рівнем освіти й інтересом до політики, користуванням Інтернетом, схильністю до активістських і демократичних цінностей та належністю до середньої верстви. Помічено, що населення Західного регіону дещо більше схильне до членства в організаціях, ніж решта. До того ж з'ясовано, що для Заходу України властива участь в релігійних організаціях та церковних громадах, натомість для Сходу — в політичних партіях. Ці результати дають змогу приблизно змалювати соціальний портрет членів громадсько-політичних організацій. У безпосередньому вивченні чинників членства у громадських організацій зафіксовано частковий вплив ідеологічного та регіонального розмежувань, освіти, інтересу до політики та політичної ідентифікації. А втім, найбільший і найстабільніший вплив на участь у громадських організаціях справляють навички активного дозвілля, зокрема спортивні [Резнік, 2009].

Однак отримані результати досліджень переважно фіксують лише одиничний зріз соціологічної інформації щодо можливої формальної участі у громадській організації. Бракує фіксації залежностей, які б дали змогу констатувати зв'язок із тривалою участю в роботі цих організацій. Існує потреба у застосуванні статистичних методів, які б могли адекватно відтворити елементи теоретичних напрацювань щодо детермінант усталеності та повторюваності поведінкових форм функціонування громадянського суспільства в контексті відмінностей політичного та соціально-економічного розвитку різних європейських країн.

Теоретичні підходи

З усієї множини теоретичних підходів, які пояснюють чинники залученості в роботу добровільних чи благодійних організацій, у сучасних емпіричних дослідженнях виокремлюються декілька, які виявилися дієвими

та практично значущими. Соціоекономічний підхід стимулом громадянської активності та участі в добровільній організації вважає насамперед соціоекономічний статус, який традиційно визначається як похідний від доходу, професії, рівня освіти тощо. Високий соціоекономічний статус надає переваги людині, оскільки забезпечує володіння необхідною інформацією, навичками та компетенцією. Це також сприяє засвоєнню необхідних норм та моделей громадянської поведінки (включно з відчуттям громадянського обов'язку), які можуть виступати мотивами залучення особистості в добровільні організації, що дає змогу набути досвід і дістати необхідну підтримку з боку офіційних структур. Соціоекономічний статус зумовлюється розподілом таких соціальних ресурсів: освіта, що формує звичку шукати нову інформацію, готовність оволодівати новими навичками та здатність до самомобілізації; гроші, наявність яких вивільняє час для заняття громадянською діяльністю; високий соціальний статус і престиж, до носіїв яких влада дослухається охочіше; і нарешті, деякі поведінкові навички, наприклад, здатність грамотно викладати свої вимоги у доступній манері, прийнятній для політиків і бюрократів. Досліджуючи проблему стратифікації політичної активності, С.Верба, К.Л.Шлоцман і Г.І.Брейді застосували модель громадянського волюнтаризму (Civic Voluntarism Model). Базовими чинниками цієї моделі є ресурси, мотивація та мобілізація [Verba, Schlozman, Brady, 1995: p. 269–273; Верба, 2005]. Усі ці три чинники взаємно посилюють один одного й надають кумулятивних політичних переваг їхнім володарям. Однак дослідження доводить, що недостатність ресурсів набагато більшою мірою перешкоджає активності, ніж брак мотивів, хоча певну роль відіграють і мотивація, і ресурси. Водночас було з'ясовано, "що активність, пов'язана з витратами часу, залежить безпосередньо від освіти, натомість активність, пов'язана з витратами грошей, залежить від доходів і тільки опосередкованою мірою — від освіти внаслідок її впливу на рівень доходів. Активність, пов'язана з рівнем доходів і ґрунтована на грошах, спрямована радше на захист багатих і на політику, яка сприяє заможним; активність, пов'язана з освітою і витратами часу, надавала більшого впливу в політиці тим, хто був поінформований і толерантний" [Верба, 2005: с. 981]. Таким чином, розрізнення між впливом освіти і впливом доходів увиразнює соціальні риси громадянської активності. Натомість диференціація чинників витрат часу і витрат грошей виявляє природу громадянської активності.

Детермінанти громадянського суспільства часто пояснюють за допомогою теорії соціального капіталу. Соціальний капітал має різні прояви у традиціях громадянської культури певних країн. Теорія соціального капіталу стверджує, що громадянську активність зумовлює накопичений соціальний ресурс, а саме перебування у неформальних мережах, діяльність у громадських організаціях та довіра до людей і соціальних інститутів [Демків, 2004]. Саме соціально-культурним чинникам було надано перевагу в емпіричному дослідженні громадянської активності в сучасній Італії, яке здійснив авторський колектив на чолі з Р.Патнемом. Щільність членства в асоціаціях насамперед пов'язана із рівнем міжособистісної довіри між громадянами та їхнім сприйняттям рівня взаємності та сприяння [Патнам, 2001: с. 199–226.]. Операціоналізацію соціального капіталу використовують і в

інших емпіричних дослідженнях, де крім вище зазначених показників часто застосовують такі, як колективна ефективність, відчуття спільноти, сусідська єдність, громадська компетентність. Поряд із цим суттєвим чинником є контакти поза домом, а саме активна участь у місцевому житті. Тривалість проживання на певній території, регулярні контакти з друзями, родичами, сусідами та сама наявність поблизу родичів також сприяють укоріненості індивіда у соціальній структурі [Fahmy, 2006: p. 63–65]. Саме схильність до соціальної взаємодії у місці проживання робить індивіда здатним до порозуміння з однодумцями. Здатність до взаємодії в процесі залучення до добровільної організації формує кооперативні навички, що сприяє формуванню горизонтальних мереж громадянського суспільства.

Іншим важливим чинником залученості в громадські об'єднання вважається досвід політичної участі. Окремі види політичної участі (political participation), що сприяють опануванню навичок соціальної взаємодії, контактування зі владою, зібрання підписів під петиціями тощо, сприяють заразом таким важливим для громадянського суспільства демократичним чеснотам, як толерантність [Diamond, 1999; Hooghe, 2003]. Такого роду пояснення формування поведінкових форм громадянського суспільства надає концепція громадянських практик у перехідному суспільстві [Резнік, 2011]. Дана концепція розглядає громадянську активність як втілення прагнень активної частини перехідного суспільства здійснювати суспільно-політичні перетворення. У цьому ключі громадянські практики є систематичними, відтворюваними та постійними діями різних соціальних суб'єктів (індивідів і груп) у публічній сфері, які є формою реалізації їхніх власних інтересів і забезпечують існування, відтворення і трансформацію соціальних та політичних інститутів. Через громадянські практики виявляється феномен громадянськості — усвідомлення громадянином своїх прав та обов'язків у житті країни, створення умов для якнайповнішого розкриття всього потенціалу людини, її творчого самовираження. У процесі інституціоналізації публічної сфери як неформальної мережі для обміну інформацією та точками зору її суб'єкти набувають навичок формування та оприлюднення своїх поглядів, продукуючи таким чином громадянські практики. З іншого боку, у політичної влади поступово формується здатність сприймати громадську думку та дослухатися до неї. Таким чином, громадська думка через громадянські практики набуває контрольних функцій. Саме момент перехідності суспільства робить акцент на політичній сфері, оскільки за таких умов постійно відбувається перетворення політичного простору. Якщо у стабільних демократичних суспільствах залученість у громадські організації може детермінуватися соціальним капіталом активних індивідів, то у перехідному суспільстві громадянська діяльність організаційного характеру поєднується переважно з громадсько-політичними практиками.

Зрештою емпіричні дослідження участі у громадських організаціях фіксують обмежену кількість впливових чинників. В одному з перших емпіричних досліджень чинників участі в добровільних асоціаціях виявлено зв'язок між соціоекономічним статусом і готовністю до участі [Scott, 1957]. Порівняльне дослідження засвідчило вагомий вплив таких чинників, як освіта (серед більш освічених — вищий рівень членства), вік (із збільшенням віку

зростає рівень членства), зайнятість (серед зайнятих вищий рівень членства, ніж серед незайнятих), міра зайнятості (повністю зайняті більше схильні до членства, ніж частково зайняті). Натомість вплив статі, шлюбного статусу і типу поселення виявився досить скромним [Curtis, Grabb, Baer, 1992]. Подібні результати зафіксовано також і у британському дослідженні [Moyser, Parry, 1997]. Ці висновки перегукуються з положеннями моделі громадянського волюнтаризму стосовно важливості ресурсних показників. Проведене у 33 демократичних країнах порівняльне дослідження виявило, що добровільне членство в асоціаціях найпоширеніше серед тих націй, для яких характерні: (1) багатоконфесійні християнські або переважно протестантські релігійні утворення, (2) тривале і безперервне функціонування демократичних інститутів, (3) соціально-демократичні чи ліберально-демократичні політичні системи і (4) високий рівень економічного розвитку. Серед цих націй — американці, канадійці, голландці та скандинавські народи [Curtis, Baer, Grabb, 2001]. Ці результати потрібно взяти до уваги як свідчення впливу релігійного чинника. Крім цього, Н.Най і С.Верба у своїй моделі детермінації політичної участі, поряд із показниками політичної залученості та партійної ідентифікації, застосували такий психологічний показник, як відчуття причетності особистості до справ своєї громади [Verba, Nie, 1987]. Цей показник фіксує контакт особистості зі спільнотою, переконання у своєму внеску в громадську справу, а звідси формування почуття "Ми", що, безперечно, сприяє колективним формам активності.

З одного боку, емпірична перевірка теорії соціального капіталу фіксує вагому кореляцію всіх видів громадянських занять із залученням у волонтерську діяльність та неформальні мережі. Однак парадоксальним є те, що зв'язок громадянських занять із довірою до інших виявився навіть неґативним [Pattie, Seyd, Whiteley, 2003: p. 458]. Інші емпіричні дослідження також виявили слабкий зв'язок моделі соціального капіталу, особливо чинника довіри, з громадянською активністю [Fahmy, 2003; Fahmy, 2006]. В аналогічному дослідженні в Україні лише один із показників соціального капіталу — довіра до сім'ї та родичів — продемонстрував останніми роками сильний, однак неґативний вплив на залежну змінну. Тобто простежується зв'язок між браком довіри до сім'ї та родичів та участю у громадських організаціях. Тут радше йдеться не про заперечення концепції соціального капіталу, а про те, що людина, не знаходячи розуміння і підтримки вдома, шукає їх серед однодумців у громадських організаціях [Резнік, 2011: с. 260–264].

Отже, аналіз емпіричних досліджень чинників залученості у роботу добровільних або благодійних організацій в цілому підтвердив дієвість теоретичних напрацювань щодо цієї проблематики. Порівняльні кроскультурні соціологічні дослідження свідчать, що найбільш відтворюваними є соціоекономічні чинники (освіта, дохід та зайнятість) та ключові операціональні індикатори соціального капіталу (довіра до людей, взаємодопомога, реґулярні контакти з людьми у місці проживання, участь у житті місцевої громади тощо). До того ж в аналізі участі у добровільних асоціаціях потрібно враховувати релігійні практики. Перспективним для методологічного застосування у нашому дослідженні є звернення уваги на громадсько-політичні практики.

Опис даних

Емпіричну базу утворює масив третьої хвилі міжнародного порівняльного проекту European Social Survey (ESS-3), яку проводили у 2006–2007 роках. До опитувальника третьої хвилі дослідження були включені запитання, спрямовані на вивчення проблем громадянської активності. Опитування населення європейських країн за найсуттєвішими соціологічними показниками проводять один раз на два роки за єдиною для всіх країн програмою і вибіркою, що репрезентує доросле населення країн Європи. Опитування в Україні здійснив Інститут соціології НАН України, використовуючи опитувальну мережу фірми СОЦІС за випадковою (районованою) вибіркою. Генеральну сукупність становило населення України віком від 15 років. В Україні керівником проекту та національним представником у виконавчому комітеті проекту ESS є Є.Головаха, національним координатором — А.Горбачик, національним експертом на той момент була Н.Паніна. Фінансування реалізації проекту в Україні забезпечили Президія НАНУ та Фонд "Відродження".

Процедура та методика дослідження

Для з'ясування чинників залученості в роботу добровільних чи благодійних організацій у європейських країнах було застосовано метод множинних лінійних регресій. Цей метод дає змогу найточніше вивчити вплив різних чинників на залежну змінну із порядковою шкалою. Для побудови множинної лінійної регресії було застосовано метод автоматичного введення факторів моделі (*Enter*), оскільки він дає змогу наочно продемонструвати вплив всієї множини визначених факторів через коефіцієнт детермінації R^2. Як залежну було використано порядкову змінну E1 (за відповіддю на запитання: "Як часто за останні 12 місяців Ви брали участь у добровільній громадсько корисній діяльності або в діяльності благодійних організацій?"), вимірювану за 6-бальною шкалою із можливими варіантами відповіді: "1 — принаймні раз на тиждень; 2 — принаймні раз на місяць; 3 — принаймні раз на три місяці; 4 — принаймні раз на шість місяців; 5 — ще рідше; 6 — ніколи". Як незалежні змінні, використані в масиві ESS-3 (детальніше див.: *Додаток*), були виокремлені такі чинники: 1) соціоекономічні ресурси (освіта, зайнятість, дохід); 2) соціальний капітал (довіра до людей, спілкування з іншими людьми, активна допомога іншим людям, участь у місцевих заходах); 3) релігійні практики (регулярне відвідування храмів для молитви); 4) громадсько-політичні практики (поведінкові форми політичної участі).

Для впорядкування чинників за відносною силою впливу цих змінних на залежну порядкову змінну вимірювався зв'язок на підставі коефіцієнта Пірсона (Pearson's *R*), який поряд із поясненням сили зв'язку пояснює ще й тип зв'язку (від –1 до 1), а саме прямий, позитивний чи негативний, зворотний зв'язок. Для виявлення статистичного зв'язку передусім потрібно зважати на значимість коефіцієнтів (*sig.*), яка не має сильно перевищувати значення 0,05.

Виклад результатів

Розподіл частоти залученості в роботу добровільних та благодійних організацій по кожній європейській країні свідчить про наявність відмінностей за рівнем соціально-економічного розвитку (див. *табл. 1*). Найбільша частота участі у добровільній громадсько корисній діяльності або в діяльності благодійних організацій представлена переважно у західноєвропейських країнах — Австрії, Великій Британії, Данії, Нідерландах, Німеччині, Норвегії, Фінляндії, Франції та Швейцарії. Найменша частота — у постсоціалістичних країнах (Болгарії, Естонії, Польщі, Росії, Словаччині, Словенії, Угорщині та Україні).

Таблиця 1

Розподіл відповідей громадян європейських країн на запитання "Як часто за останні 12 місяців Ви брали участь у добровільній громадсько корисній діяльності або в діяльності благодійних організацій?", 2006–2007, %

Країни	*Раз на тиждень*	*Раз на місяць*	*Раз на три місяці*	*Раз на шість місяців*	*Ще рідше*	*Ніколи*	*Загалом*
Австрія	12,9	13,0	7,2	5,8	19,2	41,9	100,0
Бельгія	7,7	6,5	6,0	5,1	9,9	64,7	100,0
Болгарія	0,4	0,4	0,7	0,5	4,9	93,0	100,0
Велика Британія	9,1	7,8	5,5	6,5	11,9	59,2	100,0
Данія	10,2	9,8	6,0	5,6	11,5	56,9	100,0
Естонія	1,7	2,0	2,1	3,7	8,4	82,1	100,0
Ірландія	8,9	9,3	5,3	11,0	14,6	51,0	100,0
Іспанія	2,3	8,5	4,9	5,9	17,4	61,0	100,0
Кіпр	1,2	3,7	4,6	8,0	27,1	55,3	100,0
Нідерланди	17,4	10,9	5,8	5,0	10,4	50,5	100,0
Німеччина	13,0	14,2	6,2	3,0	10,2	53,4	100,0
Норвегія	9,1	14,0	10,5	9,7	23,6	33,2	100,0
Польща	0,7	1,5	1,4	3,2	6,6	86,7	100,0
Португалія	2,6	2,5	3,6	8,6	16,2	66,5	100,0
Росія	1,5	1,3	2,4	4,6	7,8	82,5	100,0
Словаччина	1,5	2,6	2,0	3,4	14,3	76,1	100,0
Словенія	5,1	7,2	5,1	8,1	10,3	64,3	100,0
Угорщина	1,7	2,6	1,6	3,0	9,3	81,8	100,0
Україна	**1,9**	**4,3**	**3,6**	**6,6**	**6,0**	**77,7**	**100,0**
Фінляндія	4,6	8,4	6,6	10,5	19,3	50,7	100,0
Франція	11,9	8,1	4,4	4,2	6,6	64,9	100,0
Швейцарія	18,2	12,8	6,4	5,9	10,4	46,3	100,0
Швеція	5,8	5,9	4,3	3,4	12,1	68,4	100,0

Подібне розміщення країн відбувається і за умови врахування часток лише тих, хто хоча б одного разу брав участь у добровільній громадсько корисній діяльності або в діяльності благодійних організацій (див. рис.). Близько половини і більше населення має досвід залученості в горизонтальні мережі громадянського суспільства в таких країнах, як Норвегія, Австрія, Швейцарія, Нідерланди, Фінляндія та Ірландія. У постсоціалістичних країнах (за винятком Словенії) частка разового і більше залучення становить близько 20% і менше.

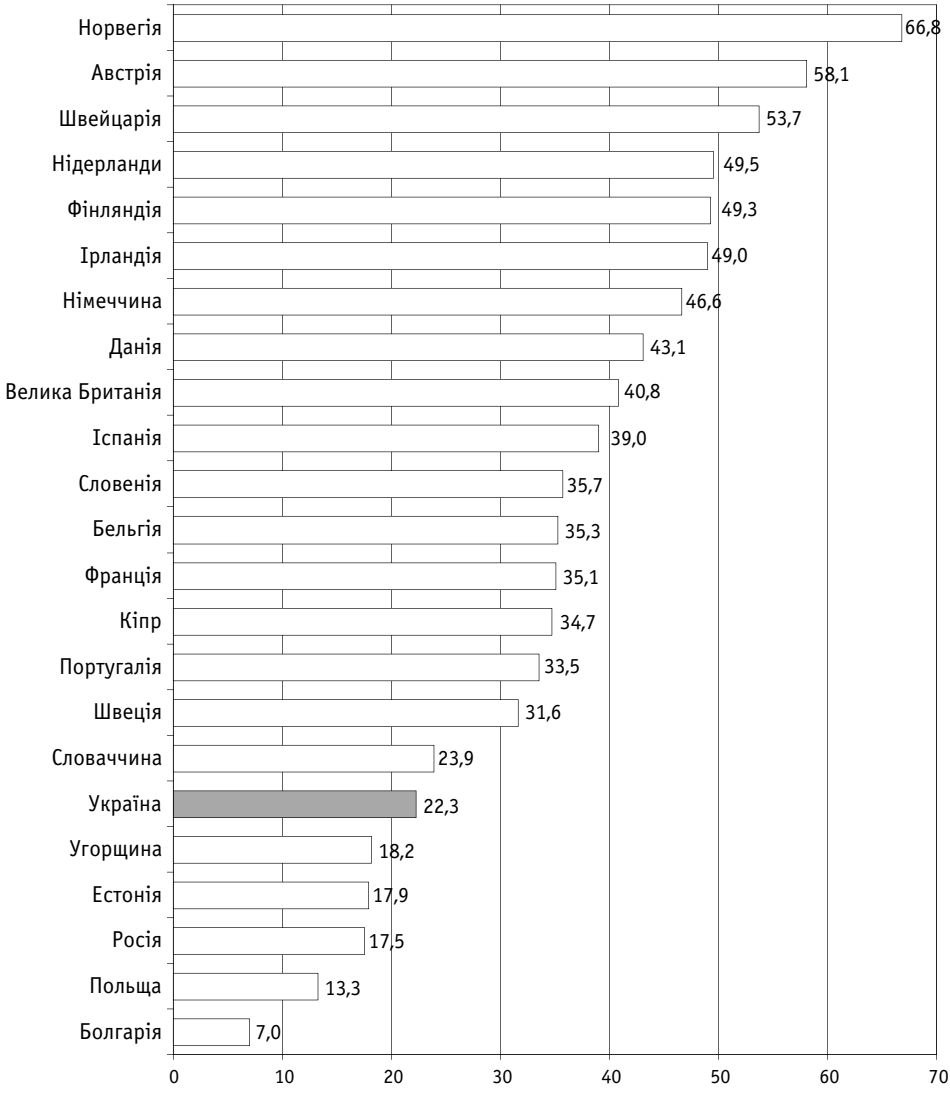

Рис. Частка тих, хто хоча б одного разу брав участь у добровільній громадсько корисній діяльності або в діяльності благодійних організацій, 2006–2007

Побудова рівнянь множинних лінійних регресій у європейських країнах виявила відмінності часток впливу всіх чинників на залежну порядкову

змінну залученості в роботу добровільних чи благодійних організацій (див. табл. 2). Вельми задовільними (близько 0,4 і більше) є значення показників R^2 в таких країнах, як Австрія, Німеччина, Португалія, Угорщина та Україна. В Україні ця частка виявилася найбільшою — 0,533, тобто частка впливу всіх чинників, яку можна пояснити на підставі множинної регресії, становить 53,3%. Натомість найменші частки зафіксовані в Болгарії та Польщі, де множинні регресії пояснюють вплив відібраних для аналізу чинників у межах відповідно 12,7% і 17,6%.

Аналіз значень стандартизованих коефіцієнтів побудованого рівняння (стовпчик β) віддзеркалює вплив відповідних предикторів на залежну змінну. Серед чинників, включених до регресійної моделі, такі незалежні змінні, як оплачувана робота, рівень доходу (задоволеність доходом) та довіра до людей, для переважної більшості країн не справляють статистично значимого впливу на залученість у роботу добровільних чи благодійних організацій (значимість коефіцієнтів вказано у стовпчику *Sig.*). Чинник рівня освіти виявився впливовим лише щодо семи країн (Болгарії, Ірландії, Іспанії, Кіпру, Польщі, Португалії та Словенії). Натомість чинник спілкування з іншими людьми виявився вливовим серед таких країн, як Бельгія, Велика Британія, Данія, Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Франція, Швеція та Швейцарія.

Найпоширенішими і найвпливовішими серед абсолютної більшості європейських країн є чинники активної допомоги іншим людям, допомоги або участі в місцевих заходах та чинник громадсько-політичних практик. Серед усіх предикторів, представлених у рівняннях як чинники залученості в роботу добровільних чи благодійних організацій, найвпливовішим у більшості європейських країн є чинник допомоги або участі в місцевих заходах. Лише у Фінляндії та Швеції найвпливовішим виявився чинник громадсько-політичних практик. Для Австрії, Бельгії та Франції вплив зазначених чинників виявився в цілому подібним. Натомість для Іспанії та Нідерландів найпливовішим чинником виявилася активна допомога іншим людям. Що стосується України, то тут найбільш впливовим є чинник допомоги або участі у місцевих заходах. Наступними за впливом йдуть чинники громадсько-політичних практик, активної допомоги іншим людям, чинники релігійних практик та довіри до людей.

Застосування показника часткової кореляції Пірсона (Pearson's R) для впорядкування чинників за відносною силою впливу цих змінних на залежну порядкову змінну дало змогу зафіксувати статистичні зв'язки (див. табл. 3). Найбільш статистично сильними (коефіцієнт кореляції Пірсона $R \geq 0{,}4$) та найпоширенішими серед абсолютної більшості європейських країн є взаємозв'язки між показником участі у добровільній громадсько корисній діяльності або в діяльності благодійних організацій і показниками допомоги або участі в місцевих заходах, активної допомоги іншим людям та громадсько-політичних практик. Найбільші коефіцієнти кореляції між показником залученості в роботу добровільних чи благодійних організацій і показником допомоги або участі в місцевих заходах зафіксовано в таких країнах, як Австрія (0,493), Велика Британія (0,495), Естонія (0,498), Ірландія (0,501), Кіпр (0,433), Німеччина (0,479), Норвегія (0,425), Португалія

Таблиця 2

Множинні лінійні регресії для залежної змінної залученості в роботу добровільних чи благодійних організацій у європейських країнах, 2006–2007 роки

Країни	Рівень освіти		Оплачувана робота		Рівень доходу (задоволеність доходом) [a]		Довіра до людей		Спілкування з іншими людьми		Активна допомога іншим людям		Допомога або участь у місцевих заходах		Релігійні практики		Громадсько-політичні практики		R^2
	β	*Sig.*	*β*	*Sig.*	*β*	*Sig.*	*β*	*Sig.*	*β*	*Sig.*	*β*	*Sig.*	*β*	*Sig.*	*β*	*Sig.*	*β*	*Sig.*	
Австрія	0,034	0,145	–0,033	0,155	–0,049	0,032	–0,069	0,002	–0,042	0,066	0,245	0,000	0,245	0,000	0,162	0,000	0,251	0,000	0,430
Бельгія	–0,033	0,210	0,044	0,082	–0,028	0,272	–0,025	0,272	–0,152	0,000	0,172	0,000	0,160	0,000	0,144	0,000	0,196	0,000	0,257
Болгарія	–0,098	0,006	0,009	0,791	0,032	0,363	0,008	0,801	0,001	0,968	0,135	0,000	0,191	0,000	0,019	0,541	0,146	0,000	0,127
Велика Британія	–0,023	0,303	0,009	0,702	–0,053	0,025	–0,004	0,823	–0,074	0,000	0,181	0,000	0,282	0,000	0,133	0,000	0,189	0,000	0,336
Данія	0,016	0,537	–0,033	0,220	0,026	0,339	0,067	0,008	–0,130	0,000	0,078	0,003	0,262	0,000	0,144	0,000	0,231	0,000	0,271
Естонія	–0,011	0,659	0,034	0,181	0,018	0,453	0,016	0,488	–0,059	0,014	0,207	0,000	0,364	0,000	0,030	0,202	0,172	0,000	0,324
Ірландія	–0,074	0,004	–0,001	0,965	–0,024	0,363	–0,051	0,028	–0,080	0,001	0,195	0,000	0,342	0,000	0,140	0,000	0,162	0,000	0,367
Іспанія	–0,084	0,009	–0,018	0,552	–0,019	0,519	–0,023	0,396	–0,038	0,168	0,302	0,000	0,045	0,123	0,156	0,000	0,257	0,000	0,280
Кіпр	–0,163	0,000	–0,051	0,139	0,055	0,137	0,023	0,464	–0,137	0,000	0,164	0,000	0,355	0,000	0,055	0,097	0,136	0,000	0,333
Нідерланди	0,007	0,767	0,085	0,000	–0,039	0,083	–0,013	0,555	–0,114	0,000	0,315	0,000	0,155	0,000	0,134	0,000	0,208	0,000	0,332
Німеччина	–0,017	0,355	0,023	0,210	–0,059	0,002	–0,016	0,383	–0,081	0,000	0,147	0,000	0,315	0,000	0,077	0,000	0,294	0,000	0,381
Норвегія	–0,055	0,016	0,035	0,128	0,001	0,973	–0,018	0,396	–0,110	0,000	0,123	0,000	0,291	0,000	0,152	0,000	0,186	0,000	0,291
Польща	–0,107	0,000	0,013	0,615	0,006	0,835	–0,081	0,002	–0,028	0,282	0,136	0,000	0,244	0,000	0,046	0,073	0,098	0,000	0,176
Португалія	–0,062	0,033	–0,056	0,036	0,063	0,027	–0,019	0,438	0,038	0,126	0,324	0,000	0,372	0,000	0,070	0,005	0,079	0,002	0,419
Росія	–0,024	0,308	0,003	0,885	–0,029	0,206	–0,028	0,185	–0,050	0,020	0,183	0,000	0,354	0,000	0,042	0,046	0,171	0,000	0,333
Словаччина	–0,010	0,747	–0,003	0,929	0,003	0,911	–0,019	0,515	–0,075	0,015	0,168	0,000	0,325	0,000	0,075	0,009	0,059	0,050	0,242
Словенія	–0,110	0,000	0,020	0,473	0,027	0,367	–0,028	0,301	0,019	0,486	0,173	0,000	0,355	0,000	0,090	0,001	0,101	0,000	0,251
Угорщина	0,002	0,937	–0,064	0,004	–0,020	0,370	–0,017	0,445	–0,039	0,076	0,126	0,000	0,490	0,000	0,067	0,000	0,084	0,000	0,396
Україна	–0,007	0,701	–0,026	0,152	0,009	0,618	–0,076	0,000	0,009	0,594	0,149	0,000	0,534	0,000	0,079	0,000	0,166	0,000	0,533
Фінляндія	0,028	0,243	0,050	0,037	–0,024	0,321	–0,026	0,203	–0,144	0,000	0,047	0,031	0,179	0,000	0,168	0,000	0,292	0,000	0,281
Франція	–0,023	0,323	0,042	0,056	–0,020	0,395	–0,030	0,155	–0,106	0,000	0,215	0,000	0,227	0,000	0,095	0,000	0,233	0,000	0,306
Швейцарія	–0,051	0,059	–0,013	0,613	0,018	0,488	–0,025	0,313	–0,073	0,003	0,178	0,000	0,264	0,000	0,118	0,000	0,145	0,000	0,237
Швеція	–0,006	0,800	–0,002	0,919	–0,014	0,572	–0,041	0,066	–0,073	0,001	0,071	0,002	0,152	0,000	0,166	0,000	0,271	0,000	0,205

[a] *Примітка.* У рівняннях щодо Естонії, Угорщини та України замість показника рівня доходу було застосовано показник задоволеності своїм доходом.

Таблиця 3

Кореляції між показником участі в добровільній громадсько корисній діяльності або в діяльності благодійних організацій та соціальними чинниками, коефіцієнт Пірсона *R*, 2006–2007 роки

Країни	Рівень освіти		Оплачувана робота		Рівень доходу (задоволеність доходом) [a]		Довіра до людей		Спілкування з іншими людьми		Активна допомога іншим людям		Допомога або участь у місцевих заходах		Релігійні практики		Громадсько-політичні практики	
	R	*Sig.*	*R*	*Sig.*	*R*	*Sig.*	*R*	*Sig.*	*R*	*Sig.*	*R*	*Sig.*	*R*	*Sig.*	*R*	*Sig.*	*R*	*Sig.*
Австрія	–0,067	0,001	–0,122	0,000	–0,087	0,001	–0,130	0,000	–0,201	0,000	0,456	0,000	0,493	0,000	0,283	0,000	0,411	0,000
Бельгія	–0,166	0,000	–0,035	0,133	–0,099	0,000	–0,102	0,000	–0,319	0,000	0,309	0,000	0,343	0,000	0,166	0,000	0,344	0,000
Болгарія	–0,157	0,000	–0,062	0,022	–0,061	0,045	–0,027	0,313	–0,034	0,215	0,224	0,000	0,288	0,000	0,062	0,022	0,293	0,000
Велика Британія	–0,196	0,000	–0,043	0,037	–0,133	0,000	–0,092	0,000	–0,198	0,000	0,388	0,000	0,495	0,000	0,299	0,000	0,360	0,000
Данія	–0,116	0,000	–0,101	0,000	–0,054	0,049	–0,053	0,043	–0,292	0,000	0,263	0,000	0,389	0,000	0,217	0,000	0,353	0,000
Естонія	–0,102	0,000	–0,032	0,210	0,051	0,049	–0,044	0,088	–0,206	0,000	0,381	0,000	0,498	0,000	0,138	0,000	0,301	0,000
Ірландія	–0,149	0,000	–0,046	0,049	–0,118	0,000	–0,092	0,000	–0,162	0,000	0,424	0,000	0,501	0,000	0,223	0,000	0,312	0,000
Іспанія	–0,184	0,000	–0,090	0,000	–0,118	0,000	–0,111	0,000	–0,178	0,000	0,383	0,000	0,289	0,000	0,133	0,000	0,364	0,000
Кіпр	–0,207	0,000	–0,069	0,033	–0,072	0,046	–0,071	0,027	–0,290	0,000	0,352	0,000	0,433	0,000	0,074	0,021	0,224	0,000
Нідерланди	–0,105	0,000	0,058	0,012	–0,056	0,024	–0,106	0,000	–0,253	0,000	0,472	0,000	0,323	0,000	0,204	0,000	0,326	0,000
Німеччина	–0,155	0,000	–0,068	0,000	–0,158	0,000	–0,110	0,000	–0,244	0,000	0,373	0,000	0,479	0,000	0,183	0,000	0,408	0,000
Норвегія	–0,148	0,000	–0,067	0,005	–0,065	0,008	–0,116	0,000	–0,234	0,000	0,292	0,000	0,425	0,000	0,234	0,000	0,332	0,000
Польща	–0,178	0,000	–0,049	0,042	–0,075	0,005	–0,099	0,000	–0,100	0,000	0,280	0,000	0,347	0,000	0,042	0,081	0,217	0,000
Португалія	–0,144	0,000	–0,072	0,001	–0,015	0,608	–0,019	0,384	–0,109	0,000	0,554	0,000	0,572	0,000	0,104	0,000	0,195	0,000
Росія	–0,115	0,000	–0,050	0,017	–0,071	0,002	–0,086	0,000	–0,107	0,000	0,381	0,000	0,474	0,000	0,179	0,000	0,325	0,000
Словаччина	–0,081	0,001	–0,080	0,001	–0,032	0,293	–0,085	0,000	–0,258	0,000	0,328	0,000	0,451	0,000	0,150	0,000	0,230	0,000
Словенія	–0,130	0,000	–0,068	0,009	–0,060	0,040	–0,087	0,001	–0,140	0,000	0,321	0,000	0,453	0,000	0,149	0,000	0,211	0,000
Угорщина	–0,170	0,000	–0,163	0,000	0,060	0,021	–0,064	0,013	–0,136	0,000	0,405	0,000	0,604	0,000	0,144	0,000	0,266	0,000
Україна	–0,109	0,000	–0,163	0,000	0,115	0,000	–0,155	0,000	–0,076	0,001	0,513	0,000	0,676	0,000	0,167	0,000	0,295	0,000
Фінляндія	–0,092	0,000	0,009	0,709	–0,070	0,004	–0,049	0,034	–0,323	0,000	0,206	0,000	0,334	0,000	0,267	0,000	0,422	0,000
Франція	–0,162	0,000	0,028	0,212	–0,082	0,001	–0,099	0,000	–0,219	0,000	0,367	0,000	0,373	0,000	0,171	0,000	0,368	0,000
Швейцарія	–0,135	0,000	–0,061	0,009	–0,047	0,083	–0,115	0,000	–0,176	0,000	0,363	0,000	0,405	0,000	0,110	0,000	0,251	0,000
Швеція	–0,134	0,000	–0,053	0,021	–0,073	0,002	–0,091	0,000	–0,193	0,000	0,166	0,000	0,270	0,000	0,217	0,000	0,351	0,000

[a] *Примітка.* У рівняннях щодо Естонії, Угорщини та України замість показника рівня доходу було застосовано показник задоволеності своїм доходом.

(0,572), Росія (0,474), Словаччина (0,451), Словенія (0,453), Угорщина (0,604), Україна (0,676) та Швейцарія (0,405). Найбільші коефіцієнти кореляції між залежною змінною та показником активної допомоги іншим людям зафіксовані в таких країнах, як Австрія (0,456), Ірландія (0,424), Нідерланди (0,472), Португалія (0,554), Угорщина (0,405) та Україна (0,513). Найбільші коефіцієнти кореляції між показником залученості в роботу добровільних чи благодійних організацій і показником громадсько-політичних практик зафіксовано в таких країнах, як Австрія (0,411), Німеччина (0,408) та Фінляндія (0,422). Слід зазначити, що кореляційний аналіз виявив хоч і незначні, але статистично значимі зв'язки між залежною змінною та іншими незалежними змінними. Зокрема, зафіксовано поширений серед усіх європейських країн зв'язок із рівнем освіти та серед більшості країн — зв'язок з оплачуваною зайнятістю.

Висновки

Основною перевагою міжнародних порівняльних досліджень є унеможливлення відтворення каузальних соціальних феноменів, які зазвичай спричиняються особливою ситуацією у певному суспільстві. Порівняння впливу чинників на певний феномен дає змогу зафіксувати постійні стимули, які поширені принаймні у подібних географічних умовах і претендують на охоплення загальною ідентичністю, в нашому випадку — європейською цивілізацією. Саме завдяки порівняльному дослідженню вдалося виявити найбільш поширені серед європейських країн детермінанти функціонування громадянського суспільства.

Аналіз показав, що соціоекономічні чинники загалом не впливають на частоту залученості в роботу добровільних чи благодійних організацій. Той факт, що кореляційний аналіз зафіксував статистично значимі зв'язки між показником залученості в роботу добровільних чи благодійних організацій і показниками соціоекономічних ресурсів, а результати множинних регресійних рівнянь знівелювали їхній вплив, свідчить про задіяність цих чинників у механізмі більш комплексної моделі детермінації. Показовим є те, що ключові складові соціального капіталу — довіра до людей та спілкування з іншими людьми — також виявилися невпливовими. Натомість інші складові соціального капіталу (активна допомога іншим людям, допомога або участь у місцевих заходах) та громадсько-політичні практики виявилися найвпливовішими та найпоширенішими серед європейських країн. Спільним для цих чинників є їхній поведінковий потенціал. А це ніщо інше, як ілюстрація дієвості теоретичних підходів, які розглядають зародження нових інститутів як процес накопичення поведінкових передумов — соціальних практик. І хоча положення концепції громадянських практик справдилися лише частково, оскільки пов'язаність частоти участі у добровільній громадсько корисній діяльності або у діяльності благодійних організацій та громадсько-політичних практик виявилася не найсильнішою, все ж сама ідея ролі громадянських практик у процесі інституціоналізації публічної сфери стала цілком матеріалізованою. Адже аналіз довів, що в європейських країнах задіяність у соціальній і громадській активності створює підґрунтя

для неформальних мереж соціальної взаємодії, завдяки якій суб'єкти набувають навичок формування й оприлюднення своїх поглядів, обміну інформацією, продукуючи таким чином громадянські практики.

ДОДАТОК

Незалежні змінні, використані у масиві ESS-3

Рівень освіти: вимірюваний на підставі запитання F6: "Яким є найвищий рівень освіти, що ви його отримали?" за 6-бальною шкалою із можливими варіантами відповіді "0 — неповна початкова освіта (менше за 4 класи середньої школи); 1 — початкова освіта (4–7 класів середньої школи); 2 — неповна середня освіта (8–9 класів середньої школи); 3 — повна середня освіта (10–11 класів середньої школи); 4 — середня спеціальна освіта (технікум, вища за середню, але не вища); 5 — перший ступінь вищої освіти (бакалавр)".

Оплачувана робота: фіктивна дихотомічна змінна, яка набуває значення 1 для тих, хто у відповідь на запитання F8c: "Який із цих варіантів найкраще змальовує Вашу ситуацію впродовж останніх семи днів?") обрав позицію "оплачувана робота (або тимчасово у відпустці) (найманий працівник, самозайнятий, робота у сімейному бізнесі)", і значення 0 — для тих, хто не зазначив цієї позиції.

Рівень сукупного доходу: вимірюваний на підставі запитання F32: "Якщо скласти доходи з усіх джерел, то яким буде сукупний чистий (після сплати всіх податків та обов'язкових відрахувань) дохід за місяць Вашої родини?" за сформованою після опитування універсальною 12-бальною шкалою.

Характеристика свого доходу: вимірювана на підставі запитання F33: "Яке з висловлювань на цій картці найближче до того, як Ви могли б описати зараз стан Вашого сімейного доходу?" із можливими варіантами відповіді: "1 — живу комфортно на цей дохід; 2 — можна жити на цей дохід; 3 — за такого доходу відчуваю певні труднощі; 4 — за такого доходу відчуваю серйозні матеріальні труднощі".

Довіра до людей: вимірювана на підставі запитання A8: "Як Ви гадаєте, в цілому, більшості людей можна довіряти чи варто бути обережним, маючи справу з людьми?" за шкалою від 0 до 10 балів, коли 0 балів означає, що потрібно бути обережним, а 10 — що більшості людей можна довіряти.

Спілкування з іншими людьми: вимірюване на підставі запитання C4: "Скажіть, будь ласка, у зіставленні з людьми Вашого віку, як часто Ви спілкуєтеся з іншими людьми — за своїм бажанням та для свого задоволення, а не у справах роботи?" за 5-бальною шкалою із можливими варіантами відповіді: "1 — набагато менше, ніж більшість людей мого віку; 2 — менше, ніж більшість; 3 — приблизно так само; 4 — частіше, ніж більшість; 5 — набагато частіше, ніж більшість".

Активна допомога іншим людям: вимірювана на підставі запитання Е2: "Не враховуючи того, що Ви робите для своєї сім'ї, на роботі або беручи участь в діяльності різних громадських організацій, як часто за останні 12 місяців Ви надавали яку-небудь активну допомогу іншим людям?" за 6-бальною шкалою із можливими варіантами відповіді: "1 — принаймні раз на тиждень; 2 — принаймні раз на місяць; 3 — принаймні раз на три місяці; 4 — принаймні раз на шість місяців; 5 — ще рідше; 6 — ніколи".

Допомога або участь у місцевих заходах: вимірювана на підставі запитання Е3: "Як часто за останні 12 місяців Ви допомагали або брали участь у будь-якій громадській діяльності за місцем свого проживання?" за 6-бальною шкалою із можливими варіантами відповіді: "1 — принаймні раз на тиждень; 2 — принаймні раз на місяць; 3 — принаймні раз на три місяці; 4 — принаймні раз на шість місяців; 5 — ще рідше; 6 — ніколи".

Релігійні практики: вимірювані на підставі запитання С22: "Не враховуючи таких випадків, як весілля або поховання, як часто Ви зараз відвідуєте церкву (костьол, мечеть, синагогу)?" за 7-бальною шкалою із можливими варіантами відповіді: "1 — щодня; 2 — більш як один раз на тиждень; 3 — один раз на тиждень; 4 — принаймні один раз на місяць; 5 — лише в релігійні свята; 6 — ще рідше; 7 — ніколи".

Громадсько-політичні практики: адитивний індекс, побудований шляхом відповідей на запитання: "Існують різні шляхи поліпшити справи у країні або сприяти запобіганню серйозним проблемам. Чи доводилося Вам за останні 12 місяців робити що-небудь із того, що я зараз назву? Ви..." та обчислення середнього арифметичного значень переліку семи занять: В13 — "...зверталися до політиків, представників уряду чи місцевої влади?"; В14 — "...працювали у політичній партії чи русі?"; В15 — "...працювали в іншій організації або об'єднанні?"; В16 — "...носили значки з політичною рекламою, інші політичні атрибути або клеїли листівки?"; В17 — "...підписували петиції?"; В18 — "...брали участь у санкціонованих мітингах або демонстраціях?"; В19 — "...бойкотували які-небудь промислові або сільськогосподарські продукти?".

Джерела

Авуєва І. Соціальний портрет членів соціальних рухів, громадських організацій та політичних партій / І. Авуєва // Українське суспільство — 2003 : соціологічний моніторинг. — К. : ІС НАНУ, 2003. — С. 283–291.

Бекешкіна І. Члени громадських об'єднань як особлива соціальна група / І. Бекешкіна // Українське суспільство 1992 — 2008 : соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. — К. : ІС НАНУ, 2008. — С. 382–395.

Верба С. Представницька демократія і демократичні громадяни: філософське та емпіричне розуміння / С. Верба // Демократія : Антологія / [упоряд. О. Проценко]. — К. : Смолоскип, 2005. — С. 943–982.

Демків О. Соціальний капітал: теоретичні засади дослідження та операціональні параметри / О. Демків // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2004. — № 4. — С. 99–111.

Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. — М. : Аспект Пресс, 1998. — 270 с.

Патнам Р. Творення демократії. Традиції громадянської активності в сучасній Італії / Р. Патнам [та ін.]. — К. : Основи, 2001. — 302 с.

Резнік О. Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації / О. Резнік. — К. : ІС НАНУ, 2011. — 336 с.

Резнік О.С. Членство у громадських організаціях як кооперативна практика / О.С. Резнік // Український соціум. — 2009. — № 2 (29). — С. 22–33.

Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон.— М. : Прогресс-Традиция, 2004. — 480 с.

Curtis J.E. Nations of Joiners: Explaining Voluntary Association Membership in Democratic Societies / J.E. Curtis, D.E. Baer, E.G. Grabb // American Sociological Review. — 2001. — Vol. 66, № 6. — P. 783–805.

Curtis J.E. Voluntary Association Membership in Fifteen Countries: A Comparative Analysis / J.E. Curtis, E.G. Grabb, D.E. Baer // American Sociological Review. — 1992. — Vol. 57, № 2. — P. 139–152.

Diamond L. Developing Democracy : Toward Consolidation / L. Diamond. — Baltimore MD : Johns Hopkins University Press, 1999. — 362 p.

Fahmy E. Civic Capacity, Social Exclusion & Political Participation in Britain: Evidence from the 1999 Poverty & Social Exclusion Survey [Electronic resource] / E. Fahmy // Proceedings of the 53rd Annual Conference of the Political Studies Association (PSA), University of Leicester. — 2003. — 15–17 April. — Mode of access: http://www.psa.ac.uk/journals/pdf/5/2003/Eldin%20Fahmy.pdf.

Fahmy E. Young Citizens: Young People's Involvement in Politics and Decision Making / E. Fahmy. — Aldershot : Ashgate, 2006. — 191 p.

Hooghe M. Value Congruence and Convergence within Voluntary Associations: Ethnocentrism in Belgian Organizations / M. Hooghe // Political Behavior. — 2003. — Vol. 25, № 2. — P. 151–175.

Moyser G. Voluntary associations and democratic participation in Britain / G. Moyser, G. Parry // Private Groups and Public Life: Social Participation, Voluntary Associations and Political Involvement in Representative Democracies ; ed. by Jan W. van Deth. — London : Routledge, 1997. — P. 24–46.

Pattie Ch. Citizenship and Civic Engagement: Attitudes and Behaviour in Britain / Ch. Pattie, P. Seyd, P. Whiteley // Political studies. — 2003. — Vol. 51. — P. 443–468.

Rotolo T. Trends in Voluntary Association Participation / T. Rotolo // Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly. — 1999. — Vol. 28, № 2. — P. 199–212.

Scott J.C. Membership and Participation in Voluntary Associations / J.C. Scott. — American Sociological Review. — 1957. — Vol. 22, № 3. — P. 315–326.

Stegniy O. Regional Factor of the Development of the Ukrainians' Political Culture / O. Stegniy // Ukrainian Sociological Review (2004–2005). — K. : Institute of Sociology NAS of Ukraine, 2007. — P. 88–121.

Verba S. Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison / S. Verba, N. Nie. — Chicago : University of Chicago Press, 1987. — 394 p.

Verba S. Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics / S. Verba, K. Schlozman, H.E. Brady. — Cambridge (MA) : Harvard University Press, 1995. — 640 p.